Зображення радянської дійсності часів сталінізму в романі В. Винниченка «Слово за тобою, Сталіне»

Роман «Слово за тобою, Сталіне» — один з передостанніх творів В. Винниченка. Старіючий письменник написав вирок не конкретним людям, не одній історичній особі, а цілій системі тиранії, величезній імперії жаху та зради.

Герої роману — сім'я Іваненків. Три брати, які працюють на СДБ, і четвертий, що гниє в таборі за опір тому звіру, перед яким схилилися інші родичі. П'ятнадцять років брати не бачились, і ось Степана Іваненка викликають до держбезпеки, він дізнається, що брат перед смертю хоче відкрити йому страшну таємницю. А таємниця ця — «терміти», підпілля, яке чинить опір сталінській системі. І з цією таємницею повертається Степан додому, і життя його й родини остаточно перетворюється на сюрреалістичний кошмар.

Винниченко малює різкими, навіть утрируваними рисами суспільство суцільного доносу. Під страхом страти зобов'язують сина стежити за батьком, матір — за дочкою, чоловіка — за дружиною. Зашугані «радянські громадяне» присягаються у вірності системі, навіть наодинці один з одним співають про великого Сталіна. Але це не звільняє їх від підозри. І ось за донощиками стежать інші донощики, на сексота вербують ще трьох... Кохання, батьківські почуття, спільні спогади — все забруднене, розчавлене, нічого не існує, тільки страх.

Змальовуючи країну тотального страху, Винниченко вдається до типового прийому: відправляє головного героя у мандри. Щоб довести лояльність до влади, Степан їде шукати «термітів», і перед читачем виростає інший бік тоталітарної держави. Усюди — злидні, ненависть, прокльони. Підпілля немає, але більшість — «терміти» в душі, жадаючі загибелі системи. Але вони безсилі. Одні проклинають, інші висміюють в анекдотах, є навіть колоритний персонаж, що намагається вбити Сталіна чорною магією. Та все це — у таємниці. На виду — відданість вождю, боротьба із «шпигунами», яку несподівано відчуває на собі бідний Степан, що втратив документи.

Пошуки «термітів» привели до сумних висновків. Степан Іваненко після роздумів віддає нотатки покровителю — таємничому Дев'ятому. Той готує доповідь, з якою виступає перед Сталіним. У цій доповіді головний висновок: «Страх не може давати певності нікому», а без певності не буде волі до боротьби, гине дух народу.

Доповідь не має видимих результатів. Сталін пропонує «обміркувати». Але коли це буде і які будуть висновки — невідомо...

Роман «Слово за тобою, Сталіне» — гостре, реалістичне, хоча і трохи гротескне зображення тоталітарної системи «у розрізі», так, що ми бачимо всі її шари від верху до низу. І це вирок усякому володарю, в якого немає людяності, і усім людям, що миряться зі своїм страхом. Недарма на останніх сторінках Дев'ятий каже: «Я ліквідував страх... і тепер я маю розкіш правди».

Винниченко все життя знав: правда не живе в терорі, щастя не буває без правди. Роман «Слово за тобою, Сталіне» — і попередження, і висновок із власної та державної історії.